

электронное периодическое издание

ЭКОНОМИКА

и

социум

ISSN 2225-1545

№4(131)-2025

ЭЛЕКТРОННОЕ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЕ
ПЕРИОДИЧЕСКОЕ ИЗДАНИЕ

«Экономика и социум»

iupr.ru

УДК 004.02:004.5:004.9

ББК 73+65.9+60.5

ISSN 2225-1545

Регистрационный номер
средства массовой коммуникации
Эл № ФС77 - 80454 от 01 марта 2021г.

Журнал включен в систему НЭБ (e-library) [№ 594-09/2013 от 26.09.2013](#)

Тематика журнала: актуальные вопросы современной экономики и социологии - от теоретических и экспериментальных исследований до непосредственных результатов управленческой и производственной деятельности. Публикации в журнале учитываются как опубликованные работы при защите диссертаций на соискание ученых степеней России и зарубежья.

РАЗДЕЛЫ НОМЕРА:

- Основной раздел: социально-экономические аспекты развития современного государства;
- Современные технологии управления организацией;
- Актуальные вопросы политики и права;
- Современные науки и образование;
- Информационные и коммуникативные технологии;
- Здоровоохранение в обществе.

Выпуск №4(131)-1 (апрель, 2025). Сайт: <http://www.iupr.ru>

© Институт управления и социально-экономического развития, 2025

*Temirov Z.A., Geografiya fanlari bo'yicha falsafa doktori ,PhD
dotsent
Andijon davlat universiteti*

**O'ZBEKISTON SHAHARLARI VA SHAHAR
AGLOMERATSIYALARINING MINTAQALAR RIVOJLANISHIDAGI
AHAMIYATINI TADQIQ ETISH**

***Annotatsiya:** Maqolada O'zbekiston shaharlari, ularning hududlar bo'yicha tarqalishi va ularga xos xususiyatlar ilmiy tahlil qilingan.*

***Tayanch so'zlar:** shahar, aglomeratsiya, o'sish, tarqalish, mintaq, Zarafshon, Farg'ona, Quyi Amudaryo.*

***Temirov Z.A., Doctor of Philosophy in Geography
associate professor
of the Department of Geography,
Andijan State University***

**RESEARCHING THE IMPORTANCE OF UZBEKISTAN CITIES
AND URBAN AGGLOMERATIONS IN THE DEVELOPMENT OF
REGIONS**

***Annotation:** The article deals the scientific analysis of the cities of Uzbekistan, their distribution across the regions and their features were made.*

***Key words:** city, agglomeration, growth, distribution, region, Zarafshan, Fergana, Kuyi Amudarya.*

Jahon iqtisodiyotining globallashuv sharoitida shaharlar va urbanizatsiya jarayoni to'g'risida fikrlar juda ko'p tadqiqotlar dunyoni kun sayin urbanizatsiyalashib borayotganligidan dalolat bermoqda. Ma'lumki, urbanizatsiya dastavval shaharlarning, ayniqsa katta va yirik shaharlar sonining, shahar aholisi ulushining o'sishini, shahar turmush tarzining tarqalishini anglatadi. "O'sish", "tarqalish" kabi so'zlar urbanizatsiya jarayoni bilan birgalikda "shahar" tushunchasiga borib taqaladi. Bunda shahar boshqa aholi punktlaridan qaysi belgilari bilan farq qilishi masalasi ham ahamiyatlidir.

O'zbekistonda jahon mamlakatlarining ko'pchiligida bo'lgani kabi iqtisodiyotni barqaror rivojlanishini ta'minlash ko'p jihatdan mamlakatning urbanistik salohiyatidan oqilona foydalanish bilan bog'liq. Bunda iqtisodiyotning katta qismi to'plangan "rivojlanish qutblari", katta va yirik shaharlar juda muhim, hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy taraqqiyotida erishgan ulkan muvaffaqiyatlar bilan jahonni lol qoldirgan Yaponiya, Koreya Respublikasi, Tayvan kabi mamlakatlar islohotlarining dastlabki bosqichlarida asosiy e'tiborlarini

katta va yirik shaharlardagi sanoatning bir ikki tarmog'ini rivojlantirishga qaratgan. Bu yo'nalishda erishgan yutuqlari esa boshqa nisbatan qoloq tarmoqlarning rivojlanishiga turtki bo'lganligini mazkur mamlakatlarning tajribalari ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasi yuqorida nomlari keltirilgan mamlakatlar kabi dengiz va okeanlarga bevosita chiqish yo'liga, ulkan shaharlar va ular asosida tashkil etilgan qator maxsus (ochiq) iqtisodiy zonalarga ega bo'lmasa ham, har holda nisbatan rivojlangan shaharlar va shaharchalar tizimiga ega. Shahar aholi punktlari tizimi mamlakatning ijtimoiy – iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etib kelmoqda. Shaharlar, ayniqsa katta va yirik shaharlarning aksariyat qismi ham, ular joylashgan hududlarni ham iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash uchun qulay geografik o'rinlar va ularga mos bo'lgan iqtisodiy salohiyatga ega. Ta'kidlash joizki, katta va yirik shaharlarga boy mintaqalarda industrial tarmoqlar ham nisbatan yaxshi rivojlangan. Respublika mintaqalarida kattaligi bilan aholisining soni o'rtasida aloqadorlik juda sust. Bunday holat aholini areal shaklda, asosan suv resurslari mavjud va sug'orma dehqonchilik rivojlangan hududlarda joylashganligidan dalolat beradi. Shunday hududlar qatoriga Farg'ona va Zarafshon vodiylari, Toshkent, Surxondaryo, Qashqadaryo, Xorazm vohalari hamda sun'iy sug'orish tizimlari barpo etilgan Mirzacho'l va Qarshi dashti kiradi.

O'zbekiston mintaqalarini kattaligi bo'yicha uchta guruhga taqsimlash mumkin:

- katta maydonlarga ega: Quyi Amudaryo va Zarafshon;
- o'rta maydonlarga ega: Janubiy va Mirzacho'l;
- kichik maydonlarga ega: Toshkent va Farg'ona.

Mazkur mintaqalar aholi zichligi bo'yicha ham bir – biridan keskin farq qiladi. Farg'ona va Toshkent mintaqalarida aholi zichligi nihoyatda yuqori ko'rsatkichlar bilan ajralib turadi. Undan keyingi o'rinlarda joylashgan mintaqalarda zichlik ko'rsatkichi respublika bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichga yaqin. Qolgan Quyi Amudaryo va Zarafshon mintaqalarida u ancha past darajalarga egaligi bilan ajralib turadi. Mazkur holatni mintaqalarda maydoni juda katta Ustyurt platosi va Qizilqum cho'lining katta qismlarini joylashganligi, hamda yaylov chorvachiligining keng tarqalganligi bilan tushuntirish mumkin. Ta'kidlash joizki, aynan aholi zichligi eng katta bo'lgan mintaqalar shahar aholisining mutlaq va nisbiy ko'rsatkichlarining yuqoriligi bilan ham ajralib turadi. Shahar aholisining ulushi Toshkent mintaqasida 72,1 foizni, Farg'ona mintaqasida esa 57,8 foizni tashkil etadi. Qolgan mintaqalarda esa ushbu ko'rsatkich 40 – 45 foiz o'rtasida o'zgarib turadi. Mintaqalar o'rtasida urbanizatsiya darajalaridagi farq 32 foizga boradi. Bu juda katta ko'rsatkich hisoblanadi.

Ma'lumki, urbanizatsiyalanishning haqqoniy darajasi shahar aholi punktlari tarmog'ida katta va yirik shaharlarning soni va salmog'i bilan belgilanadi. Aynan ana shunday yondoshuv urbanistik vaziyatni to'g'ri baholashga imkon beradi. Bugungi kunda O'zbekistonda mavjud shaharlarning umumiy soni 120 ga teng. Ularning aksariyat qismi Toshkent va Farg'ona mintaqalariga, eng kami esa

Mirzacho'lga to'g'ri keladi. Ayni paytda Toshkent mintaqasida mavjud shaharlarning 17 tasi yoki 14,3 foizi joylashgan. Bir qaraganda poytaxt mintaqasiga xos ko'rsatkichlar unchalik katta emasdek tuyuladi. Aslida "urbanizatsiya" jarayonida son emas, balki sifat, yana ham aniqroq qilib aytganda, "shahar turmush tarzini" eltuvchi shaharlarning mavjudligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bunday shaharlarga esa Toshkent va Farg'ona mintaqalari birmuncha boy hisoblanadi. Ushbu fikrni faqat shaharlar aholisining soni va ulushi tasdiqlaydi. Faqat shaharlar aholisining ulushi Toshkent mintaqasida 33,8 foizga, Farg'ona mintaqasida esa, 24,4 foizga teng. Shaharlarning atigi 25,3 foizi mavjud mazkur mintaqalarda respublikada mavjud faqat shaharlar aholisining 58,2 foizi to'g'ri keladi.

O'zbekistonda aholisining soni 100 ming kishidan 250 ming kishigacha bo'lgan 10 ta katta shahar, aholisining soni 250 ming kishidan 500 kishigacha boradigan 8 ta juda katta shahar, aholisining soni 500 ming kishidan 1 mln kishigacha ikkita yirik shahar (Namangan va Samarqand) va aholisining soni 1 mln kishidan ortiq juda yirik shahar mavjud. Shunday qilib, katta va yirik shaharlarning umumiy soni 31 taga teng bo'lib, ularda jami shahar aholisining 28,4 foizi istiqomat qiladi.

Katta va yirik shaharlar aholisi respublika mintaqalari bo'yicha quyidagicha taqsimlangan. "Urbanizatsiyani eltuvchi" shaharlar sonining 23,5 foizi va ularda mavjud aholining 44, foizi Toshkent mintaqasida joylashgan. Ushbu ko'rsatkich Farg'ona mintaqasida tegishli tarzda 29,4 va 25,2 foizga, Zarafshon mintaqasida 16,5 va 14,4 foizga teng. Qolgan mintaqalardagi katta va yirik shaharlar aholisiga xos ko'rsatkichlar 2,6 foizdan 6,9 foizga o'zgaradi, xolos. Toshkent mintaqasida jami katta va yirik shaharlarga o'rtacha 685,5 ming kishi (Toshkent shahrini hisobga olmaganda 144,3 ming kishi), Farg'ona mintaqasida 309,0 ming kishi, Zarafshon mintaqasida 294,0 ming kishi, qolgan mintaqalarda esa ancha past ko'rsatkichlar to'g'ri keladi.

Shunday qilib, O'zbekistonda nisbatan 20 ta o'rta shahar (aholisining soni 50 – 100 ming kishi) va 82 ta kichik shahar (aholisining soni 50 ming kishigacha) mavjud. O'rta shaharlarning katta qismi Toshkent (3 ta), Farg'ona (5 ta), Quyi Amudaryo (4ta) va Zarafshon (4 ta) mintaqalarida va atigi 1 tasi Mirzacho'l mintaqasida joylashgan. O'rta shaharlar ichida ancha vaqtdan beri mavjud Xo'jayli, Asaka, Shahrixon, Shahrisabz, Koson, Denov, Guliston, Bekobod, Xiva kabilardan bir qatorida kuni – kecha mazkur guruhga o'tgan Kosonsoy va Chortoq (Namangan viloyati) shaharlari ham rivojlanib bormoqda. Ushbu shaharlarda o'rtacha aholi soni salkam 67 ming kishini tashkil etadi.

O'rta shaharlarning katta qismi rayon tashkil etuvchi markazlar sifatida paydo bo'lgan va rivojlangan (Beruniy, Shahrixon, Koson, Kattaqo'rg'on, Denov, Parkent va boshqalar). Qishloq xo'jaligi xom ashyosini qayta ishlovchi sanoat yaxshi rivojlangan shaharlar qatoriga To'rtko'l, Xo'jayli, Shahrisabz, Kosonsoy, Urgut, Yangiyo'l kabilarni kiritish mumkin. Rekreatsiya va turizm, sog'liqni saqlash sohasi yaxshi rivojlangan, shahar hosil qiluvchi funksiyalarga egalar qatoriga Xiva va Chortoq, transport tuguni sifatida muhim rol o'ynayotganlar qatoriga Kogon va boshqa shaharlarni qo'shish mumkin.

Respublika kichik shaharlarga (aholisining soni 50 ming kishigacha bo'lgan) boy hisoblanadi. Mana shunday 82 ta shaharda jami 1905,9 ming kishi yashaydi, kichik shaharlarda o'rtacha aholi soni 23,2 ming kishiga teng. Mazkur shaharlar soni mintaqalar bo'yicha birmuncha tekis taqsimlangan. Eng ko'p Zarafshon (21 ta) va Farg'ona (17 ta) mintaqalari bilan bir navbatda bunday shaharlarga nisbatan kam bo'lgan Quyi Amudaryo (9 ta) mintaqasi ajralib turadi. Bunday shaharlarning ichida tog' – kon sanoati (Gazli, Uchquduq, Nurota, Sharg'un va boshqalar), agrosanoat (Dashtobod, Gagarin, Paxtakor, Oqqo'rg'on, Pskent va boshqalar), elektro – energetika (G'azalkent, Shirin, Taxiatosh, Uchqo'rg'on, Xonobod va boshqalar) markazlari sifatida vujudga kelgan shaharlar muhim o'rin egallaydi.

Shaharlar, ayniqsa katta va yirik shaharlar tarmog'i industrilashtirish jarayoni va darajasi bilan uzviy bog'langan. Sanoat rivojlanish darajasi (sanoat mahsuloti hajmi) bo'yicha respublikada Toshkent (sanoat mahsulotining 1/3 qismi), Farg'ona (22,3 foizi), Zarafshon (21,6 foizi) mintaqalari yetakchilik qiladi. Uchta mintaqaning sanoat mahsulotidagi hissasi 3/4 qismdan oshadi, katta va yirik shaharlar aholisi sonidagi hissasi deyarli 73 foizni tashkil etadi. Bunday aloqadorlik yuqorida keltirilgan fikrlarni tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baranskiy N.N. Ekonomicheskaya geografiya. Ekonomicheskaya kartografiya. – M.: geografiya, 1956.
2. Lappo G.M. Rasskazy o gorodax. – M., Mysl. 1972. S. 3.
3. Merlen P. Gorod. Kolichestvennyye metody izucheniya. – M., «Progress», 1977. S. 18
4. Sidorenko A.A. Informatsionnye i politicheskie aspekty razvitiya krupnykh gorodov Rossii v 2000-ye gody. Avtoreferat na soiskanii uchyoniy stepeni kandidata geograficheskix nauk. M., 2010. S.11
5. Xorev B.S. Problemy gorodov. – Moskva, :Mysl, 1975. S. 49.
6. Alexadersson (Gunnar). The Indusyrial Structure of Amerikan cities. Lincoln, 1956.
7. Griffon (Jean-Marie). Les activites tertiaries. – In “consammation”, 1963, N3, p. 23-60.
8. Chabot G. – In: Tralte de geographieurbaine. Op. cit.
9. Harris (Shancy) D. A Functional classification of cities. – In: The United States. Geographical Review. New York, 1943, P. 86-99.
10. Qayumov A.A. Shaharlar va shahar aglomeratsiyalarining mintaq rivojlanishidagi ahamiyatini tadqiq etishning ilmiy asoslari // Geografiya va globalizatsiya: nazariya va amaliyot. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. –Andijon, 2018. –B. 95-11.

Soyibjonov A.T., YIRIK SHOXLI QORAMOLLARGA YUQORI HARORATNING TA'SIRI.....	539
Soyibjonov A.T., SOYA UNING SIGIRLAR SUT MAHSULDORLIGIGA TA'SIRI	543
Sultonova S.X., PECULIARITIES OF DISTANCE LEARNING OF RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE IN UZBEKISTAN	547
Surobova R.Z., RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA VIRTUAL MUHITDA TARIX TA'LIMI ORQALI AXLOQIY QADRIYATLARNI RIVOJLANTIRISH	555
Suyunov D.X., Maxsudov M.I., THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY AND ITS IMPACT ON ECONOMIC PROCESSES: GOVERNMENT INITIATIVES, DIGITAL LITERACY, AND THE ROLE OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL CENTERS.....	560
Suyunova Z.Sh., RAQAMLI IQTISODIYOTNING MUAMMOLARI VA IMKONIYATLARI	565
Temirov O.F., YUQORI TEMPERATURALI QUYOSH QURILMALARI....	570
Temirov Z.A., O'ZBEKISTON SHAHARLARI VA SHAHAR AGLOMERATSIYALARINING MINTAQALAR RIVOJLANISHIDAGI AHAMIYATINI TADQIQ ETISH	574
Temirov O.F., COMMON METHODS OF OBTAINING HYDROGEN.....	578
Temirov O.F., VODOROD OLIHNING KENG TARQALGAN USULLARI.	582
Temirova Y. K., Yuldashov O'.X., YERYONG'OQ (<i>ARACHIS HYPOGAEA</i> L.)NING AGROBIOLOGIK XUSUSIYATLARI VA O'ZBEKISTONDA YETISHTIRISH ISTIQBOLLARI.....	586
To'raxonov M.X., ITLARDA TUBERKULYOZ: ITLARNI UY SHAROITIDA SAQLASHDA BIOXAVFSIZLIK CHORALARI	591
Toshboyev Z.M., JIZZAX VILOYATI VOHA LANDSHAFTLARINING MELIORATIV HOLATINI YAXSHILASH MASALALARI	595
Toshboyev Z.M., Rasulova N.K., Ummatova B. Sh., Jumanazarova S. X., MUHOFAZA QILINAYOTGAN TABIIY HUDUDLARDA EKOTURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI.....	602
Toshpulatov A.X., 10-SINF O'QUVCHILARINI MILLIY XALQ AN'ANALARI VA URF ODATLARI ASSOSSIDA BADIY TARBIYALASH	611
Umarkulov K.M., Abdunosirova N. R., LIGHT INDUSTRY: THE NEED FOR DEVELOPMENT, GENERAL SITUATION, AND EXPORT CHALLENGES	614
Umarov F.A., ANDIJON VILOYATIDA IQLIMLASHTIRILGAN BALIQ TURLARINING O'SISH DINAMIKASI VA MAHSULDORLIK KO'RSATKICHLARINI BAHOLASH	620